

Akcijsko raziskovanje v praksi šolskega knjižničarja

Action research in school librarian practice

> Vlasta Zabukovec

Izveček

Akcijsko raziskovanje izhaja iz prakse in je usmerjeno v njeno proučevanje ter izboljševanje. Upošteva tako praktične teorije praktikov in teoretične koncepte raziskovalcev in tako ustvarja enakopraven odnos med vsemi sodelujočimi v raziskovalnem procesu. Poteka v spiralnem procesu načrtovanja, izvedbe, analize in refleksije. Namenjeno je boljšemu razumevanju prakse, učinkovitejšemu delovanju in zato tudi spodbuja profesionalni razvoj vseh udeležencev akcijskega raziskovanja. Prispevek je namenjen predstavitvi akcijskega raziskovanja in smernicam za tovrstno raziskovanje v šolskih knjižnicah.

Ključne besede

akcijsko raziskovanje, praktične teorije, profesionalni razvoj, šolske knjižnice

UDK 37.012:027.8

Abstract

Action research has its roots in practice and is focused on its analysis and improvement. It takes into account practical theories of practitioners as well as theoretical concepts of researchers and in this way develops a democratic relationship among all participants. The process of action research is spiral: planning, action, analysis and reflection. The aim of action research is a better understanding of practice, a more efficient acting, and because of that it supports professional development of all participants. Presented are the introduction of action research and the guidelines for its application in school libraries.

Keywords

action research, practical theories, professional development, school libraries

Opredelitev akcijskega raziskovanja

Nekateri avtorji pojmujejo akcijsko raziskovanje kot alternativo tradicionalnemu empirično-analitičnemu raziskovanju. Vendar to vrsto raziskovanja uvrščamo v sklop uporabnega raziskovanja. Poglavitni cilj akcijskega raziskovanja ni testiranje hipotez ali oblikovanje teorije na podlagi empiričnih spoznanj, temveč uporaba spoznanj v praksi (Adam, 1990).

Adam (1990) pravi, da v družboslovju uporabno-razvojno raziskovanje nima enakega statusa in teže kot v naravoslovju. Odnos med temeljno in uporabno komponento je dosti bolj zapleten, prav tako odnos med raziskovalcem in naročnikom ter drugimi vpletenimi posamezniki. Navaja tri poglavitne probleme, ki izhajajo iz teh odnosov in s katerimi se spoprijema tudi akcijsko raziskovanje:

1. V zvezi s prenosom ali uporabo teorije v praksi sta dve težavi, izgradnja znanja in način vgrajevanja spoznanj v splošne teoretične zasnove. Na eni strani družboslovje ustvarja slabše organizirano teoretsko znanje, ki ga je teže uporabiti v situacijah, ki zahtevajo konkretne rešitve. Zato je treba družboslovna spoznanja graditi postopno. Hkrati je nujno razvijanje ustreznih načinov vgrajevanja teh spoznanj v oblikovanje splošnejših teoretičnih zasnov. To pomeni, da je pomemben dvosmerni proces vplivanja teoretičnih spoznanj na prakso in obratno.

2. Naslednja težava je neizdelan in nepreizkušen metodološki instrumentarij. V akcijskem raziskovanju klasičnih metod ne moremo uporabiti na način, ki smo jih navajeni v empirično-analitičnem raziskovanju. Spreminjanje družboslovja v uporabno, projektivno, eksperimentalno in evalvacijsko znanost mora namreč spremljati razvoj ustreznih raziskovalnih metod. Prav tako morajo biti metode prilagojene participativnemu raziskovanju (o participativnem raziskovanju več v nadaljevanju).
3. Etični problemi pri takšnem raziskovanju pridobivajo nove dimenzije. To izhaja iz preprostega dejstva, da so objekt preučevanja, eksperimentiranja in spreminjanja ljudje, bodisi posamezniki ali skupine. Zato je treba pridobiti njihovo soglasje za sodelovanje, aktivno vključenost in participacijo v takšnem načinu raziskovanja. Uporabno družboslovje mora pri akcijskem raziskovanju ohraniti vrsto vrednotne nevtralnosti, po drugi strani pa mora delovati javno in s svojimi izsledki seznanjati strokovno in širšo javnost.

Požarnikova (1990) akcijsko raziskovanje pojmuje kot obliko samorefleksivnega delovanja, ki sledi trem ciljem:

1. izboljšanje lastne prakse,
2. izboljšanje lastnega razumevanja prakse,
3. izboljšanje razumevanja okvirne situacije, v kateri poteka praksa.

Požarnikova (1991) navaja tudi spoznanja Elliota (1981), ki akcijsko raziskovanje opredeljuje kot preučevanje socialne situacije z namenom, da bi izboljšali kakovost akcije v njej.

Obe opredelitvi poudarjata pomembno vlogo akcijskega raziskovanja pri spreminjanju obstoječe prakse. To je skladno tudi z Adamovo razlago, ki pravi, da je pglavitni cilj akcijskega raziskovanja uporaba spoznanj v praksi (Adam, 1990). Že z vzpostavitvijo temeljev akcijskega raziskovanja je jasno poudarjena praktična vloga tovrstnega raziskovanja. V ospredju je predvsem proučevanje obstoječe prakse s težnjo po njeni izboljšavi, vendar z nujno vpletenostjo praktikov oz. tistih, ki prakso ustvarjajo.

Ob teh razlagah je treba razmejiti akcijsko raziskovanje od aplikativne raziskave (Cohen in Manion, 1995). Čeprav sta v določenih pogledih zelo podobna, pa obstaja kar nekaj pomembnih razlik. Aplikativno raziskovanje je predvsem usmerjeno v preverjanje teorij, iskanje odnosov med spremenljivkami in je zelo strogo pri aplikaciji metod raziskovanja. Vzorec mora biti ustrezno izbran, da omogoča posploševanje spoznanj. Prav tako je potreben nadzor nad raziskovalnimi pogoji. Pri posploševanju spoznanj je nujno upoštevanje pravil, ki pri tem veljajo. Cilj aplikativnega raziskovanja (praviloma) ni reševanje konkretnih problemov. Akcijsko raziskovanje pa se usmerja na specifičen problem v specifičnem okolju. Poudarek ni na posploševanju rezultatov, temveč poudarja specifična spoznanja v specifični situaciji, ki pomembno vplivajo na delovanje posameznikov v izbranem okolju. Bistveni cilj akcijskega raziskovanja je tudi odpraviti razlikovanje med teorijo in prakso, med posamezniki, ki ustvarjajo nova znanja, in tistimi, ki naj bi ta znanja pri svojem delu uporabljali.

Čeprav večina avtorjev poudarja praktično vlogo akcijskega raziskovanja in izhaja iz praktičnih teorij (teorij praktikov), pa Stenhouse (1979, po Cohen in Manion, 1995) pravi, da ni potrebno, da akcijsko raziskovanje prinaša samo spremembe v praksi; dobro je, če tudi prispeva k teoriji socialnega konteksta, v katerem poteka. S tem je tudi Stenhouse izpostavil vzajemno vplivanje teorije in prakse pri akcijskem raziskovanju.

Podobno razmišljata tudi Reason in Bradbury (2006) in poudarjata, da akcijsko raziskovanje ni toliko metodološko naravnano, ampak je bolj raziskovalna usmeritev, ki spodbuja radovednost, iskanje rešitev in ustvarja kakovost v preizkušanju

prakse. Tudi njuna razlaga poudarja vzajemen odnos med teorijo in prakso in hkrati izpostavlja način raziskovalnega razmišljanja, ki je drugačen kot pri tradicionalnem raziskovanju.

Razlike med akcijskim in tradicionalnim raziskovanjem

Požarnikova (1991) pravi, da je akcijsko raziskovanje smiselno primerjati s tradicionalnim raziskovanjem. Ob tem navaja vrsto razlik med njima (nekatero so že omenjene pri primerjavi z aplikativnim raziskovanjem). Njena spoznanja so analitična in so nastajala v zgodnjem obdobju uvajanja akcijskega raziskovanja v slovensko (predvsem) pedagoško prakso.

1. Razlike nastopajo v odnosu med teorijo in prakso. V tradicionalnem raziskovanju raziskovalci ustvarjajo teorijo za praktike. Od praktikov pa se pričakuje, da bodo dobljene ugotovitve uporabili v praksi, kar se zgodi redko. Zveze med teorijo in prakso je malo in je predvsem enosmerna. V akcijskem raziskovanju pa je zveza med teorijo in prakso mnogo tesnejša in dvosmerna. Tudi praktikom se priznava, da imajo svojo t. i. praktično teorijo. Raziskovalec se mora dobro seznaniti s prakso, da lahko učinkovito spremlja in vodi akcijsko raziskovanje.
2. Odnos med udeleženci v akcijskem raziskovanju je drugačen kot pri tradicionalnem. Vzpostavljeni so demokratični, enakopravni odnosi, kjer se menjata vloga objekta in subjekta. Praktik ni več samo izvrševalec navodil raziskovalca, ampak je pomemben pobudnik raziskovalnega procesa.
3. Razlike so tudi v pojmovanju odnosa med objektivnim in subjektivnim. Namen tradicionalnega raziskovanja je ugotavljanje objektivne zakonitosti. Pri akcijskem raziskovanju pa je treba združiti objektivno in subjektivno perspektivo; pomembni postanejo cilji, pričakovanja, stališča udeležencev. Te subjektivne perspektive se v vseh fazah raziskovanja soočajo v dialogu, se preverjajo, izpopolnjujejo in razvijajo.
4. Razlika nastopa tudi v upoštevanju konteksta. Akcijsko raziskovanje tako pri načrtovanju kot tudi analizi in vrednotenju upošteva celoten kontekst, v katerem poteka. Pri tradicionalnem pa je treba ugotoviti splošne zakonitosti ne glede na okolje, kar pomeni kontrolo dejavnikov v kontekstu.
5. Raziskovalna pristopa se razlikujeta tudi glede kriterijev kakovosti. Tradicionalno raziskovanje je kakovostno, če rezultati ustrezajo kriterijem objektivnosti, zanesljivosti, notranje in zunanje veljavnosti. Pri akcijskem raziskovanju pa je kakovost dosežena, če vsi udeleženci bolje razumejo prakso in je njihovo delovanje bolj učinkovito.
6. V tradicionalnem raziskovanju raziskovalci stremijo h kontroli številnih spremenljivk. Kakršna koli sprememba odvisne spremenljivke je povezana z delovanjem neodvisne spremenljivke. V naravnem okolju pa je malo možnosti, da bi lahko spreminjali vrednost neodvisne spremenljivke. V takšnih raziskovanjih je zelo pomembno upoštevati kontekst, torej čas in prostor ter vrsto drugih spremenljivk. Vendar ne v smislu kontrole, ampak njihovega delovanja.

Značilnosti akcijskega raziskovanja

Zuber- Skerritt (1996) poudarja pet značilnosti akcijskega raziskovanja:

1. Je praktično, kar pomeni, da vodi v praktične posledice oz. spremembe prakse za vse udeležence.

2. Je aktivno (participatorno) in kooperativno, kar pomeni, da vzpostavi enakovreden odnos med raziskovalcem in raziskovanci in zahteva aktivnost vseh vpletenih.
3. Je enakovredno (emancipatorno), kar pomeni, da zanika tradicionalno vlogo raziskovancev; omogoča, da so aktivno vključeni v proces in da njihovo delovanje vpliva na vsakodnevno prakso.
4. Je pojasnjevalno (interpretativno), kar pomeni, da ima pogled in razumevanje vseh, ki so vključeni v proces, pomembno vlogo; ni pomembna samo objektivna perspektiva raziskovalca. Triangulacijski pristop je v tem primeru nujen.
5. Je kritično, ker omogoča vsem udeležencem, da kritično analizirajo situacijo in svoje delovanje, kar vodi v spremembe pri posameznikih kot tudi v širšem socialnem okolju.

Kot poudarja Požarnikova (1990), je akcijsko raziskovanje praktično usmerjeno. Izhodišče projektov za akcijsko raziskovanje so torej strokovne dileme, problemi, nezadovoljstvo s stanjem, ki ga občutijo sami praktiki, iskanje kreativnih rešitev ipd. Praktiki želijo prakso izboljšati in zato naredijo načrt za akcijo. Raziskovalec jim pri tem pomaga, in to ne kot nepristranski opazovalec, temveč kot nekdo, ki je tudi zavzet za izboljšanje in je s praktiki povezan. Ne dela namesto njih, marveč jim le ustvarja pogoje, da zagledajo razmere v drugačni luči, da načrtno spreminjajo ravnanje in nato analitično spremljajo učinke teh sprememb ter se na tej podlagi odločajo za nadaljnjo akcijo.

Nadalje Požarnikova (1990) navaja še naslednje značilnosti akcijskega raziskovanja, ki jih lahko razumemo tudi kot prednosti takšnega raziskovanja.

Hipoteze niso vnaprej dokončno postavljene in ne izhajajo samo iz teorij. Tudi postopki spreminjanja ravnanja in ugotavljanja učinkov se prilagajajo sprotnemu dogajanju. Spiralni potek, prehajanje iz enega koraka v drugega, je bistvena značilnost akcijskega raziskovanja.

Akcijno raziskovanje pomaga udeležencem razumeti, kaj otežuje uveljavljanje racionalnih sprememb oz. akcij za izboljšanje stanja oz. katere omejitve določajo njihovo ravnanje. Ozaveščanje o teh omejitvah in njihovo odpravljanje širi območje samostojnosti, svobode v ravnanju in vzpostavlja emancipatorno, kritično vlogo akcijskega raziskovanja.

Akcijno raziskovanje je interpretativno raziskovanje, ki vnaša v raziskavo razumevanje smisla, namene, pričakovanja in interpretacije dogajanja tistih, ki so neposredno vpleteni vanj. To pa lahko ugotovimo le s tehnikami in pripomočki, ki spodbujajo k izražanju osebnih izkušenj, interpretacij, videnja problema. Zato lahko uporabljamo dnevnik, opazovanje z udeležbo, metodo spodbujenega priklica itd. Posebno mesto ima metoda triangulacije, ki omogoča razumevanje dogajanja s perspektiv vseh vpletenih.

Akcijno raziskovanje sicer tudi upošteva subjektivno realnost udeležencev ter uporablja posebne tehnike in pripomočke pri njenem razkrivanju (dnevnik, opazovanje, zbirna mapa itd.).

Rezultat akcijskega raziskovanja je največkrat študija primera, v kateri so natančno opisani posamezni koraki v projektu, uvedene novosti, rezultati, mnenja udeležencev, njihovo poglobljeno razumevanje in spremembe v ravnanju, pa tudi dvomi in stranpoti ter ovire.

Pri akcijskem raziskovanju gotovo ne moremo govoriti o posploševanju, kakršno je mogoče pri raziskavah, opravljenih v smislu statistične indukcije. Poročila o akcijskem raziskovanju pa so lahko takšna, da vodijo posameznika, da začne uvajati

spremembe tudi pri sebi v praksi. Gre torej za vrsto sklepanja po analogiji, ki ni niti indukcija niti dedukcija, ampak transdukcija.

Nove vloge raziskovalca in praktika se razvijajo. Akcijsko raziskovanje je nujno sodelovalen, participatoren proces. Potrebni so dogovarjanje, strpnost in poslušnost za skupinsko dinamiko. Udeleženci naj bi produktivno urejali konflikte in skrbeli za strokovne odločitve ob upoštevanju etičnih vidikov. Vsega tega se morajo naučiti vsi sodelujoči.

Uzzell (1985) pravi, da lahko raziskovalec v procesu akcijskega raziskovanja prevzame različne vloge in je lahko spodbujevalec procesa, vir informacij ali koordinator. Lahko postane subjekt procesa odločanja, kar pomeni, da so lahko raziskovalni rezultati del skupne izkušnje, ki omogoča ustvarjati znanje, za katerega pa je možno, da v tradicionalnih akademskih sferah ni vedno sprejeto.

Winter (1996) razlaga akcijsko raziskovanje kot način preučevanja profesionalnih izkušenj, ki so povezane s prakso in jo razčlenjujejo v posamezne, kontinuirane razvojne sekvence (Winter, 1996). Ob tem poudarja šest osrednjih načel akcijskega raziskovanja:

- refleksivna kritika, ki odpira vpogled v naše razmišljanje in delovanje,
- dialektična kritika, ki omogoča razumevanje odnosov med elementi, ki delujejo v kontekstu,
- sodelovanje, ki pomeni, da je pomemben pogled vsakega posameznika, ker prispeva k razumevanju situacije,
- tveganje, ki se kaže kot razumevanje naših lastnih procesov in pripravljenosti podvreči jih kritiki,
- ustvarjanje pluralnega okolja, ki vključuje razvijanje razmišljanj in kritik, ne pa samo ene avtoritarne interpretacije,
- teorija in praksa sta komplementarni fazi procesa spreminjanja.

Akcijsko raziskovanje je torej tisto, če povzamemo zgornje navedbe, ki omogoča refleksijo, kar vodi v povečano razumevanje prakse. Poleg tega pa vključuje tudi spremembe v praksi, ki vodijo v bolj učinkovito delovanje oz. omogočajo profesionalni razvoj praktika.

Če pogledamo na akcijsko raziskovanje z metodološkega vidika, je pri tem treba izpostaviti drugačnost metodologije, kot jo ima tradicionalno raziskovanje. Kot je bilo že omenjeno, je treba razvijati ustrezen instrumentarij, ki bo omogočal spremljanje dogajanja, uvajanja sprememb in njihovih učinkov. Verjetno je pri akcijskem raziskovanju bolj pogosto uporabljena kvalitativna metodologija, čeprav tudi kvantitativni pristop ni zanemarljiv. Winter (1996) predlaga naslednje metode zbiranja podatkov:

- pisanje dnevnika o vtisih, opisih srečanj ipd.,
- zbiranje dokumentov, ki so povezani z izbrano situacijo,
- sistematično opazovanje srečanj z uporabo kontrolnih list ali frekvenčnih tabel,
- uporaba vprašalnikov z odprtimi ali zaprtimi vprašanji,
- intervjuji z vpletenimi osebami, kar omogoča raziskovanje in vpogled v različne perspektive,
- snemanje intervjujev ali srečanj z namenom, da posredujemo objektivno informacijo o dogodku,
- zapisniki sestankov, srečanj in intervjujev z namenom, da vsi vpleteni dobijo celovito informacijo.

Ob tem pravi, da je treba uporabiti vrsto različnih metod, saj ima vsaka svoje omejitve, ki jih tako lahko (delno) presežemo. Predlaga uporabo vsaj treh metod (triangulacija metode).

Vrste akcijskega raziskovanja

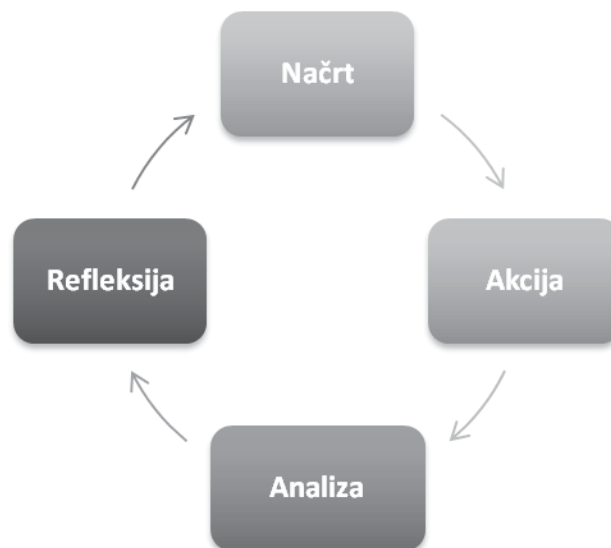
Ferrance (2005) opredeli naslednje vrste akcijskega raziskovanja v šolskem kontekstu:

1. individualno akcijsko raziskovanje, kjer po navadi samo ena oseba (npr. učitelj, knjižničar) vodi akcijsko raziskovanje. Obravnava lahko teme, kot so: vodenje skupine, strategije poučevanja ipd.;
2. skupinsko akcijsko raziskovanje, kjer sta lahko vključeni dve ali več oseb (npr. več učiteljev ali knjižničar in učitelj ali več učiteljev istega predmetnega področja in knjižničar);
3. akcijsko raziskovanje v okviru šole, kjer se tako lahko obravnava zelo konkreten problem na šoli in so vključeni vsi (npr. vključenost staršev v družinsko branje, informacijsko opismenjevanje).

Potek akcijskega raziskovanja

Lewin (1946, po Požarnik, 1991) je akcijsko raziskavo opisal kot niz korakov v spirali, kjer vsak sestoji iz načrtovanja, akcije, analize in refleksije dogajanja. V praksi se proces začne s spoznanjem, da je sprememba zaželeno. Nato se določi, kaj bomo spreminjali, torej kaj je možno spreminjati in na kaj sploh lahko vplivamo. Naredi se splošen načrt za akcijo, ki se ga razgradi v posamezne korake. Določimo način, kako bomo spremembe spremljali.

Ciklična narava Lewinovega modela uveljavlja zahtevo, da je načrtovanje akcije ves čas prožno. V kompleksnih socialnih situacijah je težko predvideti prav vse, kaj se bo dogajalo in kaj bomo morali storiti. Zato je treba akcijo spremljati in reflektirati. To pa pravzaprav pomeni, da se oblikujejo nove akcije oz. načrti za njih na temelju dobljenih izkušenj in da se pri tem upošteva ideje, predloge, izkušnje vseh vpletenih (slika 1).

Slika 1: Lewinov model akcijskega raziskovanja

Akcijnska raziskava vključuje naslednje korake (Požarnik, 1991):

1. izdelavo načrta za akcijo, ki naj bi izboljšala to, kar se že dogaja,
2. ukrepe za uresničitev načrta,
3. opazovanje in spremljanje učinkov ter ukrepov v okvirih, znotraj katerih potekajo,
4. razmislek o teh učinkih kot podlaga za nadaljnje načrtovanje.

Načrt je konstrukcija akcije in mora biti že po definiciji usmerjen v akcijo. Upoštevati mora dejstvo, da je vsaka socialna akcija do neke mere nepredvidljiva in zato nekoliko tvegana. Akcija mora biti strateška v dveh pogledih. Upoštevati mora vsa tveganja, ki jih prinaša socialna situacija, in mora se zavedati omejitev.

Ukrepanje oz. akcija je premišljeno nadzorovano dejanje oz. preudarna variacija obstoječe prakse. Vsakokratna akcija je izhodišče za nadaljnje razvijanje poznejše akcije. V dobrem načrtu najdemo utemeljenost za akcijo. Načrti pa morajo biti prožni za spreminjanje. Pri akciji pa ne smemo pozabiti na naslednje dosežke: na izboljšavo prakse, izboljšavo razumevanja procesov, ki potekajo v praksi, in izboljšanje situacije, v kateri poteka akcija.

Opazovanje ima vlogo dokumentiranja učinkov akcije in mora potekati sproti in je osnova za poznejši razmislek. Opazovati in spremljati je treba akcijski proces, učinke akcije, okoliščine in omejevalne dejavnike ter vsa druga vprašanja, ki se utegnejo pojaviti. Vodilo takega opazovanja je zahteva po trdnejši osnovi za kritično samorefleksijo. Tako lahko prispeva k izboljšavam v praksi, saj zagotavlja boljše razumevanje in z več informacijami podprto strateško akcijo.

Refleksija je retrospektivna in ima osnove v opazovanju. Skuša osmisliti procese, probleme, vprašanja in omejevalne dejavnike, ki so se pokazali pri strateški akciji. Upošteva različne možne poglede na socialni položaj in razčlenjuje ter povezuje probleme ter okoliščine, v katerih se pojavljajo. Refleksija ponuja odgovor na to, kako lahko akcijo nadaljujemo.

Akcijska raziskava je dinamičen proces, pri katerem omenjenih štirih vidikov ne moremo pojmovati kot samozadostne statične postopke, temveč kot povezane dejavnike načrtovanja, ukrepanja, opazovanja in refleksije v spirali akcijske raziskave.

Cohen in Manion (1995) navajata okviren, fleksibilen opis korakov, ki jih pri načrtovanju in izpeljavi akcijskega raziskovanja lahko uporabimo. Koraki so v temelju podobni, kot jih navaja Požarnikova (1991), morda so samo nekateri izmed njih bolj specifično opredeljeni.

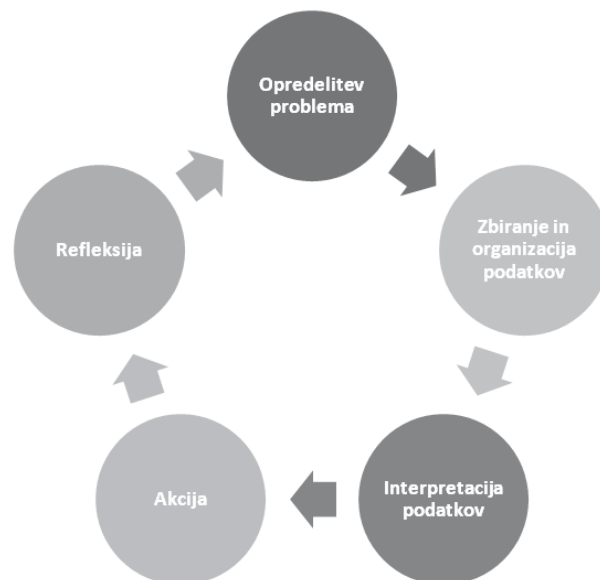
1. Prvi korak se nanaša na identifikacijo in oblikovanje problema, ki naj bo interpretiran ohlapno oz. širše, da bo spodbudil razmišljanje o uvajanju inovacij v okolje.
2. Naslednji korak vključuje razpravo in pogajanja vseh vpletenih, ki se lahko sklene z okvirnim predlogom akcijskega raziskovanja. Vključuje izjave o tem, na katera vprašanja želimo odgovor. Raziskovalec, kot svetovalec, usmerja pogovor v bolj jasno oblikovanje problema in iskanje možnih vzrokov za nastali problem. Ta korak je ključen, zato je treba cilje, namene jasno opredeliti, da jih vsi udeleženci razumejo in sprejmejo.
3. Sledi raziskovanje literature.
4. Nadaljujemo s preoblikovanjem problema, iskanja hipotez ali postavljanja ciljev.
5. Izberemo raziskovalno metodologijo; vzorec, materiale, metode dela itd.
6. Določimo metodo sprotne in končne evalvacije in s tem upoštevamo kontinuiranost tega procesa.
7. Sledi implementacija projekta, v katero je vključeno tudi spremljanje vnašanja sprememb in posredovanja povratne informacije raziskovalnemu timu. Temu sledi klasifikacija in analiza podatkov.
8. Zadnji korak pa vključuje interpretacijo podatkov in celovito evalvacijo projekta. Razprava poteka na temelju vnaprej določenih kriterijev. Zaključek, napotki in prenos spoznanj v prakso so posebej pomembni. Na splošno bi rekli, da naj po-

ročilo vključuje opis kontinuiranega procesa eksperimentiranja, kompleksnosti izkušnje, z željo, da se pojasni širša pomembnost posameznega dogodka. V poročilu naj bo zajeto zaporedje prakse in refleksije. Poleg tega naj vključuje tudi odprtost raziskovalnih sklepov v tem smislu, da vsak odpira tudi že nova raziskovalna vprašanja. Prav tako naj bo jasno razvidno, da je akcijsko raziskovanje sodelovalno in akcijsko usmerjeno.

Ferrance (2005) opisuje potek akcijskega raziskovanja v naslednjih korakih:

1. opredelitev problema
2. zbiranje in organizacija podatkov
3. interpretacija podatkov
4. akcija na osnovi podatkov
5. refleksija

Slikovno lahko korake prikažemo takole, kjer je jasno razvidno, da poteka prehod iz enega koraka v drugega in da je nujno tako določeno zaporedje korakov. Pomembno pa je tudi zavedanje, da zaključen krog lahko pomeni tudi že osnovo za novo akcijsko raziskovanje.

Slika 2: Potek akcijskega raziskovanja po Ferrance

Opredeitev problema poteka kot zbiranje vprašanj, dilem, idej vseh vpletenih v akcijsko raziskovanje. Dobro je, da izberemo eno idejo, eno dilemo oz. vprašanje in da je povezano z aktualnim delom, kot npr. kako pri učiteljih spodbuditi iskanje gradiva s pomočjo COBISS-a. Opredeitev naj bo jasna, natančna in pomembna za vpletene. Pri izbiri raziskovalnega problema se je treba zavedati dejstva, da so dobri tisti problemi, pri katerih imajo knjižničarji vpliv nanje, ko iščejo rešitve. Če te možnosti ni, je težko pričakovati, da bomo prišli do rešitve.

Zbiranje in organizacija podatkov potekata na različne načine, ker je pomembno, da čim bolj jasno in natančno opredelimo problem. Izberemo vedno več različnih načinov, kot so: intervjuji, dnevniki, avdio-/videozapisi, portfolio (zbirne mape), fokusne skupine, anekdotski zapiski, samoocenjevanja, izdelki, študije primera itd. Pri tem se je treba zavedati, ali bomo do podatkov prišli lažje ali bomo potrebovali več napora. Preverimo, ali so podatki dostopni. Pri zbiranju podatkov je treba uporabiti metodo triangulacije (tri različne metode, trije udeleženci). Podatke je treba urediti tako, da lahko spoznamo trende. Pri tem upoštevamo različne spremenljivke: spol, starost, leta delovnih izkušenj, pogostost uporabe določenih virov ipd.

Interpretacija podatkov je logično nadaljevanje prejšnjega koraka, kjer identificiramo trende, zakonitosti. Lahko je kvalitativne ali kvantitativne narave. Če bomo iskali vzorce vedenja npr. učencev pri iskanju gradiva, potem lahko njihovo vedenje razložimo celostno. Če pa nas npr. zanima trend izposoje določenega gradiva, pa bomo interpretirali številske podatke.

Akcija oz. delovanje na temelju pridobljenih podatkov oz. njihove interpretacije vključuje načrtovanje aktivnosti, ki bodo pripeljale do želenih sprememb. Aktivnosti bodo izvajali vsi vpleteni. Vedno spreminjamo samo eno področje delovanja, ker bomo samo tako lahko sledili morebitnim učinkom. Pri izvajanju akcije moramo slediti izpeljanim spremembam, odzivom in njihovem učinku. Vse to moramo ustrezno beležiti.

Refleksija nam da odgovor na to, ali smo dosegli zastavljene cilje. Pri tem upoštevamo zapise spremljanja akcije oz. delovanja. Če do zastavljenih ciljev nismo prišli, je treba analizirati vzroke in poiskati ustrežnejše načine. Hkrati pa si ob tem lahko postavimo tudi že nove cilje in zastavimo nov krog akcijskega raziskovanja.

Predstavljeni so trije modeli poteka akcijskega raziskovanja, ki se razlikujejo po svoji strukturi in številu korakov. V temelju pa ohranjajo Lewinov koncept akcijskega raziskovanja, ki se začne z načrtom, nadaljuje z aplikacijo načrta, opazovanjem le-tega in refleksijo, ki lahko vodi že v nov cikel akcijskega raziskovanja. Spirala raziskovanja, ki je tako zagotovljena, omogoča razvijanje prakse in profesionalni razvoj udeležencev.

Model akcijskega raziskovanja po Cohenu in Manionu je morda bolj uporaben za tiste, ki se tovrstnega raziskovanja šele lotevajo, saj bolj natančno opiše posamezne korake in aktivnosti. Druga dva modela pa sta morda primerna za bolj izkušene raziskovalce, saj je v vsakem koraku predvidena vrsta aktivnosti, ki jih ne smemo izpustiti, če želimo izpeljati celoten Lewinov cikel, omogočiti triangulacijo, sodelovalne odnose in povezovanje teorije s prakso.

Akcijsko raziskovanje v praksi

Glede na to, da je akcijsko raziskovanje usmerjeno v prakso in iz nje izhaja, si pogledamo nekatera področja delovanja, kjer akcijsko raziskovanje lahko uporabimo. Cohen in Manion (1995) sta ta področja predstavila za šolsko okolje, vendar jih lahko brez večjih zadržkov uporabimo tudi v knjižničnem okolju, ki je del šolskega, zato pri opredelitvi področij navajam tudi primere možne uporabe akcijskega raziskovanja v šolski knjižnici.

1. Akcijsko raziskovanje je smiselno uporabiti takrat, kadar želimo povečati učinkovitost delovanja. *Npr. kadar želimo, da bi referenčna služba posredovala bolj kakovostne (uporabne) informacije svojim uporabnikom.*
2. Akcijsko raziskovanje spodbuja razvoj odnosov, upoštevajoč motivacijo in druge dejavnike zaposlenih in delovnega okolja. *Npr. želimo spodbuditi medpredmetno povezovanje z vsebinami KIZ-a.*
3. Usmerjeno je v analizo dela, kar lahko izboljša profesionalno delovanje in učinkovitost. *Npr. lahko se izboljša proces nabave gradiva.*
4. Akcijsko raziskovanje je lahko usmerjeno v organizacijske spremembe, kar je v šolski knjižnici teže uresničljivo, saj je zaposlen praviloma samo en knjižničar. *Npr. izpeljava KIZ-a v okviru kulturnega dneva na šoli.*

5. Akcijsko raziskovanje je lahko usmerjeno v sistematično načrtovanje dela. *Npr. knjižnica lahko sistematično načrtuje spremembe pri informacijskem opismenjevanju učiteljev.*
6. Akcijsko raziskovanje se lahko ukvarja s spremembami in inovacijami, ki so vne-sene v sistem. *Npr. knjižnica lahko spremlja vedenje uporabnikov ob podaljšani odprtosti knjižnice.*
7. Akcijsko raziskovanje je usmerjeno v reševanje konkretnih problemov. *Npr. knjižnica lahko preverja, kakšni so razlogi, da mladostniki ne obiskujejo knjižnice, in kako lahko v takšnem primeru ukrepa.*
8. Akcijsko raziskovanje ustvarja možnosti za razvijanje teoretičnega znanja. *Npr. knjižničarji imajo možnost razvijati oz. dopolnjevati svoje znanje o sodelovalnih metodah poučevanja ob uvajanju akcijskega raziskovanja.*

Tudi Ferrance (2005) pravi, da ima lahko akcijsko raziskovanje veliko prednosti za prakso. Usmerjeno je v konkretne probleme, ki se pojavljajo v šoli, in za njih išče rešitve. Omogoča profesionalni razvoj učitelja oz. knjižničarja, saj pomembno vpliva na stališča do sprememb, odpira pripravljenost za komunikacijo, spodbuja učinkovitost in spodbuja reševanje problemov. Med sodelujočimi prihaja do interakcije, kjer se izmenjujejo informacije o načinih poučevanja, reševanja problemov, spodbujanju učenja, razvijanju motivacije itd. Hkrati je akcijsko raziskovanje možnost za refleksijo lastne prakse in izmenjavo primerov dobre prakse.

Etičnost akcijskega raziskovanja

Tudi pri akcijskem raziskovanju je treba slediti etičnim načelom. Vpletenost v ta način raziskovanja v socialnem kontekstu lahko z vsako napako močno ogrozi sam proces izboljševanja prakse in posledično tudi vrednost opravljenega dela.

Zato Winter predlaga (1996) naslednje etične smernice:

- Zagotoviti je treba, da so vpletene osebe, skupine ali avtoritete dale soglasje za takšen način dela.
- Vsak udeleženec mora imeti možnost, da sodeluje v projektu; želje tistih, ki ne želijo sodelovati, pa je treba upoštevati.
- Sam razvoj in potek dogodkov mora ostati odprt.
- Potrebno je soglasje vseh, ki bodo udeleženi v procesu opazovanja, oz. tistih, katere dokumente bomo pregledovali.
- Vsi opisi dela in različni pogledi morajo biti sprejeti soglasno, preden se objavijo.
- Raziskovalec mora prevzeti odgovornost za zaupnost.

Raziskovalec mora poskrbeti, da so sklepi narejeni na široki osnovi in da upoštevajo perspektivo različnih udeležencev. Rezultati takšnega dela so torej objektivni in resnični v smislu, da je razumevanje usmerjeno v pridobivanje možnega konsenza med akterji.

Sklepne misli in priporočila za delo v praksi

Bistvo akcijskega raziskovanja je v tem, da izhaja iz prakse in rešuje praktične probleme. Veliko vlogo pripisuje praktikom. Pri tem pa se je treba zavedati, da vsi, pa čeprav praktični problemi, le niso primerni za akcijsko raziskovanje. Kadar želimo npr. ugotoviti, kakšno gradivo si izposojajo uporabniki šolske knjižnice, bomo odgovor na

to poiskali s pomočjo tradicionalnega raziskovanja. Če pa želimo preveriti drugačno postavitev gradiva in kako bo vplivala na najdenje uporabnikov v knjižnici, pa lahko uporabimo akcijski pristop.

Pri akcijskem raziskovanju je pomembno tudi to, da upošteva kontekst, v katerem raziskovanje poteka. Tako so rešitve in inovacije bolj prilagojene konkretnemu okolju in bolj učinkovite. Res pa je, da zato prenos teh spoznanj v širše okolje (praviloma) ni mogoč, kar nekateri akcijskemu raziskovanju očitajo in ocenjujejo kot pomanjkljivost tega raziskovanja.

Za tak način raziskovanja mora biti doseženo soglasje pri vseh, ki bodo tako ali drugače vpleteni. To zagotavlja uspešnost akcijskega raziskovanja. Brez pripravljenosti in motiviranosti vseh in soglasja ter podpore vodilnih uspeh ni možen.

Struktura akcijskega raziskovanja je morda na prvi pogled videti preveč ohlapna, predvsem če jo primerjamo s tradicionalnim raziskovanjem. Vendar je pri tem treba poudariti odprtost oz. fleksibilnost tega pristopa, ki sicer začetnikom lahko povzroča nemalo težav, a ob premostitvi teh težav vsak praktik kmalu spozna vrednost take strukture. Koraki so jasni: najprej dober načrt, izvedba tega načrta, opazovanje tega, kaj se dogaja, in nato še kritična refleksija. Če sledimo tem korakom in smo fleksibilni, bo naše delovanje v praksi bolj premišljeno, spremembe pa bolj učinkovite. To pa je tudi bistvo akcijskega raziskovanja.

Viri

- Adam, F. (1990). Akcijsko raziskovanje in uporabnost družboslovnega znanja. V: *Akcijsko raziskovanje v vzgoji in izobraževanju* (str. 33–41). Zbornik 5. strokovnega srečanja slovenskega društva pedagogov. Ljubljana: Slovensko društvo pedagogov.
- Cohen, L., Manion, L. (1995). *Action Research. V: Research Methods in Education* (str. 186–203). *Fourth Edition*. London, New York: Routledge.
- Ferrance, E. (2000). *Themes in Education: Action research*. Providence: Brown University.
- Koshy, V. (2005). *Action Research for Improving Practice: A Practical Guide*. London: SAGE Publications.
- Marentič Požarnik, B. (1990). Akcijsko raziskovanje, učiteljeva profesionalna avtonomija in demokratizacija reformnih procesov. V: Cerar, M.; B. M. Požarnik, (ur.). *Akcijsko raziskovanje v vzgoji in izobraževanju* (str. 64–77). Zbornik 5. strokovnega srečanja slovenskega društva pedagogov. Ljubljana: Slovensko društvo pedagogov.
- Marentič Požarnik, B. (1991). Razlike med tradicionalnim empirično analitičnim in akcijskim raziskovanjem. V: Kemmis, S., McTaggart, R., Požarnik, B., M., Skalar, M. *Kako se lotimo akcijskega raziskovanja v šoli* (str. 47–69). Radovljica: Didakta, Slovensko društvo pedagogov.
- Reason, P. in Bradbury, H. (ur.). (2006). *Handbook of Action Research: Concise paperback edition*. London : Sage Publications.
- Uzzell, D. (1985). *Ethnographic and Action Research*. V: Breakwell, G., M., Hammond, S., Fife-Schaw, C. (ur.). *Research Methods in Psychology* (str. 302–314). London: SAGE Publications..
- Zuber-Skerritt, O. (1996). *Emancipatory Action Research for Organisational Change and Management Development*. V: Zuber-Skerritt (ur.). *New Directions in Action Research* (str. 83–105). London, Washington: The Falmer Press..
- Winter, R. (1996). *Some Principles and Procedures for the Conduct of Action Research*. V: Zuber-Skerritt (ur.). *New Directions in Action Research* (str. 13–27). London, Washington: The Falmer Press.

> **Dr. Vlasta Zabukovec** je izredna profesorica na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.
Naslov: Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana
Naslov e-pošte: vlasta.zabukovec@ff.uni-lj.si